

TIASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 6, Sayı: 20, Mart 2019, s. 232-247

Dr. Öğr. Üyesi, Şükran CALP

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, demetsukran_calp@hotmail.com

Leyla KAYA

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı

İLKOKUL ÖĞRETMENLERİ ÇOCUKLARDA SORUMLULUK BİLİNCİNİ GELİŞTİRMEK İÇİN NE YAPIYOR? NE YAPAMIYOR?¹

Özet

Çocukların topluma yararlı bireyler haline gelmesi, okul öncesinden başlayarak, yükseköğretime kadar aşamalı bir eğitimle mümkündür. Eğitimin önemli sorumluluklarından biri, okullarda olumlu davranışları oluşturmak, pekiştirmek ve bu davranışların kalıcılığını sağlamaktır. Eğitim yoluyla kazanılan bir özellik olarak sorumluluk, erken çocukluk dönemlerinden başlayarak bireyin yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine uygun olarak görevlerini yerine getirmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında sorumluluk eğitimi ile ilgili olarak alanyazında yer alan ilke ve prensiplerin, okul eğitiminde uygulamaya aktarılıp aktarılmadığı konusu araştırılmış, ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin eğitim süreçlerinde uyguladıkları sorumluluk eğitimi stratejileri sorgulanmıştır.

Bu amaçla, görev yapılan okul, hizmet yılı, yaş, cinsiyet bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip 42 sınıf öğretmeniyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırma verileri, öğretmenlerle yapılan görüşmelerde kullanılmak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme formu aracılığı ile elde edilmiştir. Ses kayıt cihazı yardımıyla kaydedilen görüşmeler öğretmenlerin görev yaptıkları okullarda gerçekleştirilmiş ve ortalama otuz dakika sürmüştür. Öğretmenlere, öğrencilerine çeşitli sorumluluklar verip vermedikleri, sorumluluk eğitimine

¹ Bu çalışma, 11-14 Nisan 2018 tarihinde gerçekleştirilen 17. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

yönelik neler bildikleri, neleri ne sıklıkla yaptıkları, neleri niçin yapamadıkları ve konuyla ilgili neye ihtiyaç duydukları sorulmuştur. Çalışma verileri öğretmenlerin en çok telkin yolunu tercih ettikleri ve bilgilendirici bir yol izledikleri sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sorumluluk, sorumluluk eğitimi, ilkokul öğretmeni

WHAT DO ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS DO TO IMPROVE AWARENESS OF RESPONSIBILITY IN CHILDREN? WHAT CAN'T THEY DO?

Abstract

The fact that children are a useful individual for the society is possible with a gradual education from pre-school to university. One of the important responsibilities of education is to create positive attitudes in schools and to ensure the continuity of these behaviors. The responsibility gained through education is defined as the fulfillment of their tasks according to their age, gender and level of development. In this study, it has been investigated whether the principles related to responsibility education in the literature have been transferred to practice in school education. The responsibility education strategies used by teachers working in primary schools were investigated.

For this purpose, face-to-face interviews were conducted with 42 classroom teachers with different characteristics in terms of school, service year, age and gender. The research data were obtained through the "interview form" developed by the researchers to be used in the interviews with the teachers. Interviews recorded via voice recorder were carried out in schools where teachers worked. Interviews were conducted in an average of 30 minutes. Teachers were asked whether they gave responsibilities to their students, what they knew about responsibility education, what they did, what they could not do and what they needed. According to the study data, teachers prefer the way to give advice.

Keywords: Responsibility, responsibility education, elementary school teacher

GİRİŞ

Çocukların topluma yararlı bireyler haline gelmesi, okul öncesinden başlayarak, yükseköğretime kadar aşamalı bir eğitimle mümkündür. Eğitimin önemli sorumluluklarından biri, okullarda olumlu davranışları oluşturmak, pekiştirmek ve bu davranışların kalıcılığını sağlamaktır.

Ahlakın değişmeyen değerleri vardır. En önemli toplumsal değerlerin başında saygı, sevgi, sorumluluk gelir. Sosyal ortam olan okullarda değerler, çocukların davranış ve tutumlarının sonucunda çevrelerinden gördükleri tepki ve yorumlarla gelişirler. Sınıf içinde oluşan ortak bir sosyal doku, çocukların değerlerini geliştirmesinde zemin oluşturur. Öğretmenler de öğrencilere sorumluluk vererek, olumlu ya da olumsuz pekiştireçlerle öğrencilerin değer sisteminin gelişimine yardımcı olurlar (Aydın, 2010).

TİDSAD

Önal'a göre (2005) sorumluluk, kişinin kendisi ve çevresinin kaliteli yaşamı için yapması gereken görevleridir. Unutkan ise (2005) sorumluluğu, "çocukların kendi istekleri ile karar verip, bir işe başlamaları, aldıkları görevi başarı ile yerine getirmeleri, davranışlarının kendilerinde ve başkalarında yarattığı sonuçları üstlenmeleri" olarak tanımlamaktadır. Sorumluluk duygusu, doğumla birlikte gelen bir duygu değildir ve sonradan, uygun koşulların yerine getirilmesiyle kazanılmaktadır. Sorumluluğun gelişmesi için insanın sorumluluk alabileceği bir ortamda yetişmesi gerekir. Kişinin yetiştiği ortamda, kendisi için seçim yapma ve yaptığı seçimin sonuçlarından sorumlu olma fırsatı verilmemişse, sorumluluk duygusu gelişemez (Cüceloğlu, 2002). Civelek (2006) sorumluluğu; "kurallara uyma, kavrama gücünü kullanma, başkalarına ve onların mülklerine saygı ve özen gösterme" olarak ifade etmiştir. Doğan (2001) sorumluluğu; Kişinin yüklediği isten ötürü gerektiğinde hesaba çekilme durumunu, mesuliyeti; sorumsuzca davranışı da, mesuliyetsizlik olarak tanımlamıştır. Sorumluluk sahibi kişi, kendine ve başkalarına karşı saygılı, her ortamda doğru davranan, üstüne düşen görevleri yerine getiren ve her zaman güvenilen bir kişidir. Yavuzer (1998) ise sorumluluğu, erken çocukluk dönemlerinden başlayarak çocuğun yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine uygun olarak görevlerini yerine getirmesi olarak tanımlamaktadır.

Erken çocukluk döneminden itibaren sorumluluk eğitimi, çocuğun kendi ve çevreyle olan ilişkilerinin düzeyini belirler. Sorumluluk eğitimi; her şeyden önce kendi sorumluluklarının bilincinde olan, çevresi, toplumu ve devleti ile uyum içinde ve onlara karşı da sorumluluklarını yerine getirme istek ve çabasında olan bireyler yetiştirme sürecidir. Çocuklara yaşlarına ve yeteneklerine uygun sorumluluklar verilerek, yaptıklarının sonuçlarını görme ve kabul etme davranışı kazandırılmalıdır. Sorumluluk kazandırabilmek için çocuğa, küçük yaşlardan başlayarak yaşına göre, bazı konularda kendi kararını kendinin vermesi ve sorumluluğun ona bırakılması gerekmektedir (Önal, 2005).

Eğitim ve öğretim sistemimizin müfredatı öğrenciye sorumluluk kazandıracak, yaratıcı düşünebilecek ve öğrendiklerini uygulayabilecek nitelikte olmalıdır. Sorumlu yetişkinler olarak öğretmenler, çocukların sorumlu olarak davranmaları için değerleri, davranışları ve tavırlarıyla model olmalıdır. Sorumluluk ve yetki sahibi öğretmenler, çocuk gelişiminin ilkelerini bilir ve uygular. Öğrencilerin sorumluluk almaları için çeşitli faaliyetlerde öğrencilere görevler verilmelidir (Sezer, 2008). Sorumluluk kazandırma sürecinde önemli role sahip öğretmenlerin iç denetim geliştirmeleri aşamasında öğrencilerine rehberlik etmeleri gerekmektedir. Bu süreçte öğretmenin tutumu, öğrencinin sorumlu davranmaya yönelmesinde belirleyici bir etkidir. Eğer öğretmen ceza içeren yöntemlere başvurursa, bu kısa vadede belki olumlu sonuç verebilir. Ancak bu sonucun devamlılığı, cezanın devamlılığını gerektirebilir (Yontar, 2007; Yontar ve Yurtal, 2009). Nitekim Çelik (2003), sınıfta uzun vadeli bir düzenin kurulmasının, öğrenciye sorumluluk duygusunun verilmesiyle sağlanabileceğini belirtmiştir.

Eğitim kurumlarının amacı; öğretim yoluyla yetişkin toplum içinde çocuğu sosyalleştirmek ve ona sorumlulukla ilişkili değerleri benimsetmektir (Karataş, 2001). Duke ve Jones (1985) öğrencilerin sorumluluk almalarına yardımcı olacak, öz değerlendirme yapma, hedef belirleme, akran desteği alma gibi birtakım yollar olduğunu belirtmektedir. Onlara göre öğrenciler, akademik gelişimleri hakkında bilgi sahibi olmalı ve kendileri için gerçekçi akademik ve davranışsal hedefler belirlemelidir. Ayrıca ahlaki yargılarını gözden geçirme ve ahlaki düşünme becerileri geliştirme konusunda öğrencilere fırsatlar sağlanmalıdır.

Çalışmanın Amacı

İlkokul öğretmenlerinin, öğrencilere hangi sorumlulukları ne sıklıkta verdikleri; sorumluluk bilincini kazandırmak veya geliştirmek için neler yapıp neler yapamadığını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrencilerde sorumluluk bilinci oluşturmak için ne gibi etkinlikler gerçekleştiriliyor? Okul ortamında çocuklara ne tür sorumluluklar veriliyor?
2. Sorumluluk bilinci kazandırmakla ilgili söylenenler ya da yapılanların gün, hafta ya da ay bazında sıklığı nedir?
3. Sorumluluk bilinci oluşturmak için kullanılan yöntemler nelerdir?
4. Verilen sorumlulukların yerine getirilip getirilmediğinin takibi nasıl sağlanıyor?
5. Öğrenciler sorumluluklarını yerine getirmediğinde kullanılan başa çıkma yöntemleri nelerdir?
6. Öğrenciler sorumluluklarını yerine getirdiğinde neler yapılıyor?
7. Öğretmenler sorumluluk kazandırmayla ilgili neleri yapmıyor ya da yapamıyor?
8. Öğretmenlerin, öğrencilere sorumluluk bilinci kazandırmakla ilgili tavsiyeleri nelerdir?

Katılımcılar

Araştırmaya 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Erzincan il sınırları içinde eğitim veren ve farklı sosyo-ekonomik düzeydeki yerlerde bulunan 12 ilkokuldan 26 kadın ve 16 erkek olmak üzere toplam 42 öğretmen katılmıştır. Katılımcılar araştırma sorularını gönüllü olarak cevaplamıştır. Bu çalışmada amaçlı (olasılıklı olmayan) örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma deseninde şekillendirilmiş olup çalışma grubunu oluşturan 42 öğretmenle bireysel yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırma verileri, öğretmenlerle yapılan görüşmelerde kullanılmak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilen sekiz soruluk görüşme formu aracılığı ile elde edilmiştir. Ses kayıt cihazı yardımıyla kaydedilen görüşmeler her bir öğretmenle ortalama otuz dakika sürmüştür. Öğretmenlere kendileriyle yapılan görüşme sırasına göre Ö1, Ö2, ... Ö42 gibi kod isimler verilmiş ve doğrudan alıntılar bu adlarla aktarılmıştır.

Görüşme yoluyla elde edilen veriler nitel araştırma tekniklerine uygun olarak öncelikle yazıya aktarılmış, daha sonra betimsel analiz yapılmıştır. Analiz sonucu elde edilen veriler, uygun kodlara dönüştürülmüş ve ilişkili kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur.

Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerine çeşitli sorumluluklar verip vermedikleri, sorumluluk eğitimine yönelik neler bildikleri, neleri ne sıklıkla yaptıkları, neleri niçin yapamadıkları ve konuyla ilgili neye ihtiyaç duyduklarına ilişkin bulgular araştırma sorularına göre sırasıyla verilmiştir.

1. Sorumluluk Bilinci Oluşturmak için Yapılan Etkinlikler ve Öğrencilere Verilen Sorumluluklara İlişkin Bulgular

İlkokul Öğretmenleri Çocuklarda Sorumluluk Bilincini Geliştirmek İçin Ne Yapıyor? Ne Yapamıyor?

Öğretmenlere “Çocuklarda sorumluluk bilinci oluşturmak için ne gibi etkinlikler gerçekleştiriyorsunuz? Okul ortamında çocuklara ne tür sorumluluklar veriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenler soruya birden fazla etkinlik belirterek cevap vermişlerdir. Soruya verilen “Tiyatro, şiir dinletisi gibi sanatsal etkinliklere katılmalarını sağlarım/Kes-yapıştır etkinliği yaptırım.” şeklindeki cevaplardan bazılarının ilişkisiz olduğu tespit edilmiş, bu cevaplar değerlendirme dışı tutulmuştur. Ayrıca bu soruya Ö20 kod adlı bir öğretmen “Öğrencilerim küçük oldukları için pek sorumluluk vermiyorum.” şeklinde cevap vermiştir. Diğer öğretmenlerin verdiği cevaplar 8 grupta toplanmıştır.

Tablo 1. Sorumluluk bilinci oluşturmak için yapılan etkinlikler ve öğrencilere verilen sorumluluklar

Temalar	Kodlar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Verilen Sorumluluklar			
Sınıf düzenini sağlama	Sınıfı temiz tutma, sınıfı havalandırma, çiçek sulama, lamba kontrolü, projeksiyon kontrolü, kitaplık düzeni, dolap düzeni, tahtayı silme, nöbet görevi, başkanlık görevi, sınıf defteri getirip götürme	35	29
Ödevlendirme	Ödev verme, şiir ezberletme, tekerleme ezberletme, soru çözdürme, grup ödevi, proje ödevi	22	19
Görev verme	Arkadaşa yardım, arkadaşın ödevini kontrol, arkadaşın okuduğu kitabı not alma, arkadaşta öğretmenlik, idareye evrak götürüp getirme, anlık görevler	21	18
Grup çalışması yaptırma	Sözcü seçme, sunu yaptırma, grupla çalıştırma	15	13
Velilerle işbirliği yapma		15	13
Sınıfça yapılan etkinlikler düzenleme	Sınıf korusu, dans gösterisi	4	3
Kişiyeye özel sorumluluklar verme	Kendi sınav kağıdını değerlendirme, çanta hazırlama, malzeme getirme	4	3
Sorumluluk hikayeleri okuma	Sorumluluk bilinciyle ilgili hikayeler okuma	2	2

İlkokul Öğretmenleri Çocuklarda Sorumluluk Bilincini Geliştirmek İçin Ne Yapıyor? Ne Yapamıyor?

Tablo 1'den öğretmenlerin en çok sınıf düzenini sağlama (f:35, %29) ve ödev vermeyle (f:22, %19) ilgili sorumluluklar verdikleri görülmektedir. Bunu grup çalışması yaptırma ve velilerle işbirliği yapma izlemektedir. 2 öğretmen sorumluluk bilinci oluşturmak için sorumluluk üzerine yazılmış hikayeler okuyup okuttuğunu belirtmiştir. Aşağıda soruya cevap veren öğretmenlerin bazılarının doğrudan ifadelerine yer verilmiştir.

Ö5 kod adlı öğretmen: “Görevlendirme yaptırırım. Örneğin arkadaşına öğretmenlik yapma görevi veririm.”

Ö11 kod adlı öğretmen: “Öncelikle velilerle işbirliği yapıyorum. Ödev verme, öğrenci çantasını taşıyor bu konuda velilere yasak verdik sonuçta bu görev öğrencinin sorumluluğunda, eşyalarını kendisi çantasına yerleştirecek eğer unutursa yaptığına kendisi katlanacak”

Ö14 kod adlı öğretmen: “Veli toplantısı yaparım. Velilerle görüşüp çocukların çantalarına, defterlerine karışmamaları gerektiğini söylerim. Evde ufak tefek görevler vermelerini isterim. Fırına, bakkala gitme gibi.”

Ö39 kod adlı öğretmen: “Öğrencilerimin neler yapabileceğini öğrendikten sonra, onlara yapabilecekleri etkinlikler vermeye çalışırım, sınıf içinde görevler veririm, müdüre gitmesi gereken ya da almam gereken evrak varsa öğrencilerimi gönderirim, okulda yaptığımız etkinliklere katılmalarını sağlarım, programlarda sunuculuk yaparlar. Grup çalışmalarıyla herkese ayrı ayrı sorumluluk veririm, ödül veririm, ödev veririm.”

Ö12 kod adlı öğretmen: “Mutlaka grup çalışması yaparım, gruplar konuyu sunu şeklinde yaparlar ve her bir öğrencinin bir görevi vardır. Herkes üzerine düşen sorumluluğu yapmak zorunda. Sunu konusunu mutlaka kendileri seçerler hiçbir kısıtlama getirmem, bu onların sorumluluğunda. Ayrıca hangi saatte anlatacaklarını sürekli hatırlatmam onların bunu hatırlayıp sorumluluklarını bilmesi gerekir. Aslında yaptığımız her ders bir sorumluluk. Yazılı tarihlerini tahtaya asıyorum öğrencinin bunu takip etmesi de bir sorumluluk ya da sınıf kütüphanesindeki kitapları okuyup tekrar aynı sıraya koymak.”

Ö16 kod adlı öğretmen: “Ders durumu düşük olan öğrencilere genelde sorumluluk veririm. Diğer öğrenciler zaten sorumluluklarını bilir. Sınıf başkanlığı görevi, tahtada öğrenci lazım olduğunda bu tarz öğrencileri seçerim ki sorumluluk duygusu alsınlar. Bir şey getirilmesi gerekirse onlardan isterim.

Ö29 kod adlı öğretmen: “Sorumluluk bilinci oluşturmak sadece pratik bilgiyle olmaz. Yaşayarak yapılmalı. Bunun için de belli bir süreç gerekir. Aile ile işbirliği içindeyim her zaman, sorumluluk verip kontrol ederim. Şiir ezberletirim, hikaye okuturum.”

2. Öğretmenlerin Sorumluluk Bilinci Kazandırma Sıklığına İlişkin Bulgular

Öğretmenlere, öğrencilere sorumluluk kazandırmakla ilgili etkinlikleri ne sıklıkla uyguladıkları sorulmuştur.

Tablo 2'den öğretmenlerin sorumluluk kazandırmaya ilişkin görevler vermekle ilgili en çok “her gün” ifadesini kullanarak (f:19, %45) cevap verdikleri görülmektedir. Ancak özellikle bu soruya verilen cevaplardan elde edilen veriler araştırmacılarda, öğretmenlerin ideal olanı

İlkokul Öğretmenleri Çocuklarda Sorumluluk Bilincini Geliştirmek İçin Ne Yapıyor? Ne Yapamıyor?

yansıtma çabası içinde oldukları hissini uyandırmıştır. Bazı öğretmenlerin, kayıt almanın sonlandırılmasından sonra ayaküstü sohbetlerdeki cümlelerinde gerçekte çok da sorumluluk vermedikleri ve bundan özellikle kaçındıkları da görülmüştür. Bu öğretmenler bu şekilde davranmalarına gerekçe olarak sorumluluk kazandırmanın aileye ait bir görev olduğu şeklindeki inançlarından bahsetmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin sorumluluk bilinci kazandırma sıklığı

Sorumluluk verme sıklığı	Her gün	Her hafta	Değişken aralıklar/belirli dönemler/önemli günler	Sorumluluk özelliğine göre	İhtiyaç duyulduğunda	Toplam
Frekans (f)	19	6	8	2	7	42
Yüzde (%)	%45	%14	%19	%5	%17	%100

3. Sorumluluk Bilinci Oluşturmak için Kullanılan Yöntemlere İlişkin Bulgular

Öğretmenlere, öğrencilere sorumluluk kazandırmakla ilgili hangi yöntemleri kullandıkları sorulmuştur. Tablo 3'ten öğretmenlerin en çok tavsiye verme, nasihat etme yöntemini (f:24, %23) kullandıkları görülmektedir. Öğretmenlerin en çok ifade ettiği ikinci cevap "hatırlatma" (f:20, %19) olmuştur. Verilen cevaplar arasında en az tekrarlanan "örnek olma"dır (f:3, %3).

Tablo 3. Sorumluluk bilinci oluşturmak için kullanılan yöntemler

Temalar	Kodlar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Tavsiye/ Nasihat	Konuşma, doğru yolu gösterme, ders verme	24	% 23
Hatırlatma	Sürekli hatırlatma, uyarı, sözle "yap" deme	20	% 19
Davranışının sonucunu gösterme	Drama yaptırma, kısa videolar gösterme	18	% 17
Ödül	Başarı belgeleri, örnek veli seçimi, örnek öğrenci seçimi, çıkartma yapıştırma	14	% 14
Ceza	Mahrum bırakma, görevden alma, çıkartmasını geri alma	12	% 12

İlkokul Öğretmenleri Çocuklarda Sorumluluk Bilincini Geliştirmek İçin Ne Yapıyor? Ne Yapamıyor?

Veliyle işbirliği	Veli bilgilendirme, veliyle çalışma, veli toplantısı	6	% 6
Hissettirme	Sınıf toplantısı, drama çalışmaları, özlü sözler, konuyla ilgili videolar	6	% 6
Örnek olma		3	% 3

Aşağıda öğretmenlerin soruya verdikleri cevaplardan bazılarına olduğu gibi yer verilmiştir.

Ö2 kod adlı öğretmen: “Başarı belgeleri, örnek öğrenci ve örnek veli seçimi yaparım. Bu yöntem hem veliyi hem de öğrenciyi daha hevesli yapıyor. Tavsiyeyi ve ödül vermeyi çok sık kullanırım.

Ö12 kod adlı öğretmen: “Davranışların sonuçlarını göstermeyi çok kullanırım. Sonuç iyi olsa da olmasa da sonuçlarını görmelerini isterim. Pozitif sınıf toplantısı yaparız haftada bir gün orada öğrenciler birbirleriyle konuşup sorumluluklarını hatırlatıyorlar bana pek gerek kalmıyor açıkçası. Bana pek gerek kalmıyor. O düzenden korktukları, eleştiri almak istemedikleri için sorumluluklarını yapıyorlar. Ancak ders vermeyi kullanmam.

Ö13 kod adlı öğretmen: “Tavsiye ederim ama geleceği konuşarak (şunu yaparsan gelecekte şunlar olacak, böyle yaparsan daha iyi olur diyerek), davranışlarının sonucunu göstermeye çalışırım. En basitinden toplama işlemi öğrenmezsen bakkala gidersen kandırırlar diyerek onları güdülüyorum.

Ö14 kod adlı öğretmen: “Hatırlatma yaparım, drama çalışması yaparım. Yapmazsak ne olur, yaparsak ne olur diyerek canlandırıyoruz. Davranışlarının sonucunu göstermeye çalışırım.

4. Sorumlulukların Yerine Getirilip Getirilmediğinin Takibine İlişkin Bulgular

Öğretmenlere “Verdiğiniz sorumlulukların yerine getirilip getirilmediğinin takibini nasıl sağlıyorsunuz ya da takip ediyor musunuz?” diye sorulmuştur. Verilen cevaplardan en sık tekrar edilenin, “gözlem yapma” (f:30, %44) olduğu görülmüştür.

Tablo 4’e göre öğretmenler verilen sorumlulukların takibi için en çok gözlem yapma yolunu takip etmektedir. Bazı öğretmenler ya başarı durumuna göre (f:12, %18) ya da genel duruma göre (f:11, %16) bir değerlendirme yaptığını dile getirmiştir. Öğretmenlerin çok azı, takip için bir başka öğrenciyi görevlendirme yolunu seçtiğini ifade etmiştir (f:2, %3).

Tablo 4. Sorumlulukların yerine getirilip getirilmediğinin takibine dair yapılanlar

Temalar	Kodlar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Gözlem yapma	izleme, gözleme, takip etme	30	44
Başarı durumuna göre yordama	Başarılı olma	12	18
Genel havaya bakarak anlama	Sorunsuzluk, her şey yolunda olması	11	16
Aile ile işbirliği yapma	Veli desteği, veliyle görüşme, veliden haber alma	10	15
Puan cetveline göre takip etme		3	4
Görevli öğrenciye kontrol ettirme		2	3

5. Sorumluluklar Yerine Getirilmediğinde Kullanılan Başa Çıkma Yöntemlerine İlişkin Bulgular

Öğretmenlere “Öğrenciler sorumluluklarını yerine getirmediğinde ne gibi başa çıkma yöntemleri kullanıyorsunuz?” şeklinde sorulmuştur. Söz konusu soruyla ilgili bulgular, öğretmenlerin en çok ceza verme (f:28, %23) yolunu tercih ettiklerini göstermektedir. Sorumluluğunu yerine getirmeyen öğrencilerin bu durumuyla başa çıkmak için idareye (f:9, %7), rehber öğretmene (f:16, %13) ya da aileye bildirme (f:19, %15) yolunu tercih eden öğretmenler de mevcuttur. Tablo 5’e göre öğretmenlerin %3’ü görmeden gelme yolunu tercih etmektedir (f:4). Bu öğretmenler sorumluluğunu yerine getirmeyen öğrencilerle başa çıkmayı ilave bir iş olarak gördüklerini, bunun gerçekte kendilerinin görevi olmadığını dile getirmiştir.

Tablo 5. Sorumluluklar yerine getirilmediğinde kullanılan başa çıkma yöntemleri

Temalar	Kodlar	Frekans (f)	Yüzde(%)
Ceza verme	Teneffüs cezası, hoşlandığı her şeyden mahrum etme, ödülünden mahrum etme, ödül kazanamama, günlük sütü vermeme, 15 dakika derse girmeme, ayakta bekletme	28	23
Aileye bildirme	Aileye bildirme	19	15
Sözle uyarma	Sözle uyarma	19	15

İlkokul Öğretmenleri Çocuklarda Sorumluluk Bilincini Geliştirmek İçin Ne Yapıyor? Ne Yapamıyor?

Rehber öğretmene bildirme	Rehber öğretmene bildirme	16	13
Davranışın sonucunu gösterme	Davranışın sonucunu gösterme	16	13
Emsal gösterme	Sorumluluğunu yerine getirenlerle kıyaslama	11	9
İdareye bildirme		9	7
Görmezden gelme	Basit şeyleri görmemiş gibi yapma	4	3
Ev ziyareti yapma		2	1

6. Sorumluluklar Yerine Getirildiğinde Yapılanlara İlişkin Bulgular

Görüşmeler sırasında öğretmenlere, “Öğrencileriniz sorumluluklarını yerine getirdiğinde neler yapıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Tablo 6’ya göre öğretmenlerin neredeyse tamamı, sorumluluğunu yerine getiren öğrenciler için ödüllendirme yolunu tercih etmekte (f:40, %95) ve onlara çeşitli ödüller vermektedir.

Tablo 6. Sorumluluklar yerine getirildiğinde yapılanlar

Temalar	Kodlar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ödüllendirme	Çikolata, şeker, başarı belgesi, çıkartma, oyuncak, onurlandırma, takdir etme, tebrik etme, Aferin deme, panoya asma, ayrıcalıklıymış gibi hissettirme, şakalaşma, sarılma, teşekkür etme, alkışlatma, yıldız verme, herkesin içinde övme, sevdiğini söyleme, başını okşama	40	95
Sorumluluğun öğrenci faydasına olduğunu hissettirme	İçselleştirilmesini sağlama	2	5

Ödül verme dışında bir yol takip eden Ö12 ve Ö31 kod adlı öğretmenlerin konuyla ilgili ifade ettikleri aşağıdaki gibidir.

Ö12 kod adlı öğretmen: “Çok fazla ödül vermiyorum. Öğrencilerime bunu yaptıysanız kendiniz için çok güzel bir şey yaptınız diyorum. İlerde bunun izlerini göreceğini söylüyorum. Bu onları çok mutlu ediyor. Şekere falan gerek yok aslında.”

İlkokul Öğretmenleri Çocuklarda Sorumluluk Bilincini Geliştirmek İçin Ne Yapıyor? Ne Yapamıyor?

Ö31 kod adlı öğretmen: “Ödül de ceza da kullanmam çünkü etkili olduklarını düşünmüyorum. Sonuçta birine verilen ödül, diğerine ceza oluyor. Ayrıca bu, zaten öğrencilerin yapması gereken sorumluluklar diye düşünüyorum. Sonuçta kendisine faydası olacak.”

7. Sorumluluk Kazandırmayla İlgili Öğretmenleri Zorlayan Durumlara İlişkin Bulgular

Öğretmenlere “Sorumluluk kazandırmayla ilgili “İşte bunu yapamıyorum ya da bazen bilinçli yapmıyorum. Bunu yaparsam tepki alırım yoksa ben bu sorumluluğu çocuğa kazandırırım da...” dediğiniz durumlar var mı? Yani sorumluluk kazandırmayla ilgili ne yapıyorsunuz ya da yapamıyorsunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir.

Tablo 7. Sorumluluk kazandırmayla ilgili öğretmeni zorlayan durumlar

Temalar	Kodlar	Frekans(f)	Yüzde (%)
Aile kaynaklı sebepler		67	55
Öğrencilerin getirdikleri	aileden Sorumsuz aileler, olumsuz aile özellikleri	20	17
Aile itirazları	Ailenin çocuğun durumunu kabullenemeyişi, görmezden gelmesi	16	13
Aile özellikleri	Velinin sosyo-kültürel özellikleri, sorumsuzluğu, eğitimsizliği, aile-çocuk ilişkileri	16	13
Ailenin uygulamaları	yanlış Öğrenci sorumluluğu ailenin üstlenmesi	15	12
Okul kaynaklı sebepler		46	38
MEB uygulamaları		18	14
Önceki öğretmen uygulamaları		12	10
İdare/Yönetmelik		12	10
Maddi koşullar		2	2
Sınıftaki BEP’li öğrenciler		2	2
Çevre kaynaklı sebepler		9	7
İletişim araçları		9	7

Bu soruya 5 öğretmen, sorumluluk kazandırmayla ilgili yapamadığı herhangi bir şey olmadığını belirterek cevap vermiştir. Öğretmenlerin konuyla ilgili ifade ettikleri şöyledir.

Ö6 kod adlı öğretmen: “Başıma böyle bir olay gelmedi. Aile her zaman yanımda oldu. Yapamayacağım hiçbirşey yok.”

Ö26 kod adlı öğretmen: “Başıma böyle bir olay gelmedi.”

Ö27 kod adlı öğretmen: “Velilerimle her konuda anlaşabiliyorum. Bu nedenle başıma gelmedi. Veli hem benim arkamda hem de çocuklarının arkasında duruyorlar.”

Ö29 kod adlı öğretmen: “Böyle bir şey başıma gelmedi çünkü doğru olduğuna inandığım her şeyi yaparım.”

Ö33 kod adlı öğretmen: “Böyle bir durumla karşılaşmadım. Aile ile iletişimi baştan iyi kurarım. Ne yapacağımı onlara da anlatırım, yardım isterim onlar da yanımda olurlar.

Tablo 7’ye göre 37 öğretmenin en çok üzerinde durduğu konu aile kaynaklı sebepler olmuştur (f:67, %55). Bunu okul kaynaklı sebepler izlemektedir (f:46, %38). Öğretmenlerin %7’si ise iletişim araçlarının olumsuz etkisine değinmiştir (f:9).

Ö20 kod adlı öğretmen: “İletişim araçları en büyük engeli teşkil ediyor. Elimde olsa bilgisayar, telefonu, TV yi yasaklarım ya da sadece belli saatlerde serbest olsun.

Ö37 kod adlı öğretmen: “Evet çok başıma geldi. Davranış bozukluğu olan öğrencilerim var ama veli kabul etmiyor, davranış bozukluğu olan öğrencim yüzünden ders bile işleyemiyorum. Bazı veliler bizim iyi niyetli olduğumuzu çocukları için uğraştığımızı göremiyorlar. Çocuklarına tek bir kötü söz söylensin istemiyorlar. Uyarı verilmesini istemiyorlar. Aile gerçekten engel teşkil ediyor. Yönetmelik de bizlere engel. Öğretmenin elinden her şey alındı. Bir yaptırımımız bile yok. Mesleğimizi itibarsızlaştırdılar.

Ö41 kod adlı öğretmen: “Aile çok fazla müdahale ediyor, öğretmenler de çocuklar için çok daha iyi yöntemler kullanabilirler. Ama veli buna engel. Çocuklarına çok düşkünler. Sesimizi bile yükseltsek öbür gün okula geliyorlar. Yani anlayacağımız biz öğrenciye bir şey diyemiyoruz.

Ö17 kod adlı öğretmen: “Sorumsuz anne babanın çocuğu da pek farklı olmuyor. Ben de pek bir şey yapamıyorum bu durumda.”

Ö42 kod adlı öğretmen: “MEB’in ya da okul yönetiminin velileri tepemize çıkaran uygulamaları, ödev vermeyi kısıtlaması ve daha bir sürü elimizi kolumuzu bağlayan şey var. Ben de uğraşmıyorum artık. Ben mi kazandıracığım sorumluluğu çocuğa?”

8. Sorumluluk Kazandırmak için Yapılabileceklere İlişkin Bulgular

Öğretmenlere “Öğrencilerinize sorumluluk kazandırmak için başka neler yapılabilir? Ne tavsiye edersiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya “Bu soru çok zormuş.” ya da “Bilemiyorum.” diyerek cevap vermeyen 2 öğretmen olmuştur. Kalan 40 öğretmen en çok ailelere eğitim verme ve öğrencileri bol bol görevlendirmenin gerekliliği üzerinde durmuştur (f:26, %20).

Tablo 8. Öğrencilere sorumluluk kazandırmaya ilişkin öğretmen tavsiyeleri

Temalar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ailelere eğitim vermek	26	20
Öğrenciye bol bol görev vermek	26	20
Velilerin çocukların sorumluluklarına müdahalesini önlemek	25	20
Çocuğu bazı şeylerden mahrum bırakmak	15	12
Toplum bilinçlendirmesi yapmak	7	6
Çocuğun kendini tanımasını sağlamak	7	6
Çocuğa birey olduğunu hissettirmek	6	5
Çocukların kendi işlerini yapmasına izin vermek	5	4
Öğrenci evlerine ziyaretler gerçekleştirmek	4	3
Öğretmenin etki gücünü artırmak	4	3
Gerektiğinde öğrenciyi okuldan uzaklaştırmak	1	
İlgili yönetmeliği düzenlemek	1	
Toplam		100

Tablo 8'e göre öğretmenlerin %12'si çocukları bazı şeylerden mahrum bırakmanın, onlara sorumluluk kazandıracağı görüşündedir. Aşağıda öğretmenlerin doğrudan ifadelerine yer verilmiştir. Bazı öğretmenlerse (f:4, %3) kendilerinin öğrenci üzerindeki etki gücünü artırmanın sorumluluk kazandırmak noktasında işe yarayabileceğine inanmaktadır. Aşağıda öğretmenlerin doğrudan ifadelerine yer verilmiştir.

Ö23 kod adlı öğretmen: "Sorumluluğun ailede başladığı unutulmamalı. Zaten bu konunun pek bizimle alakası bile yok, ailenin görevi."

Ö29 kod adlı öğretmen: "Aile öğrenciye sorumluluk vermeli çocuğu bakkala, fırına göndermeli, aile çocuğun sorumluluğunu yapmamalı, öğrencinin her istediği de yapılmamalı bazen mahrum bırakılmalı. Mahrumiyet nimettir."

Ö41 kod adlı öğretmen: "Okullara disiplin gelmesi lazım. Ama bundan kastım dayak şiddet değil tabi ki. Bazen öğrenci yaptığı hatanın bedelini ödemeli mesela okuldan yarım günlüğüne de olsa uzaklaştırma almalı. Böyle olunca veli de daha fazla ilgilenir. Daha çok kural konmalı, yönetmelik düzeltilmeli, öğretmene de söz hakkı verilmeli elimiz kolumuz bağlı olmamalı."

Ö17 kod adlı öğretmen: "Ailenin temelinin, birey olduğu hesaba katılarak toplum bilinçlendirmesi yapmak. Tüm bireyler bilinçlenirse bir şeyler değişir."

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın bulgularına göre öğretmenlerin öğrencilere en çok sınıf düzenini sağlama, ödev verme ve grup çalışması yaptırmayla ilgili sorumluluklar verdikleri görülmektedir. Bu durum öğretmenlerin sınıf içi öğrenmelerde bilişsel alanı geliştirmeye yönelik önceliklere daha fazla zaman ayırdığı anlamına gelebilir. Bunu ne sıklıkta yaptıkları sorulduğunda ise öğretmenlerin ideal olanı yansıtmaya çabası içinde oldukları gözlenmiştir. Bazı öğretmenlerin, kayıt almanın sonlandırılmasından sonra ayaküstü sohbetlerdeki cümlelerinde gerçekte çok da sorumluluk vermedikleri ve bundan özellikle kaçındıkları da görülmüştür. Bu öğretmenler bu şekilde davranmalarına gerekçe olarak sorumluluk kazandırmanın aileye ait bir görev olduğu şeklindeki inançlarından bahsetmiştir.

Öğretmenlerin öğrencilere sorumluluk kazandırmakla ilgili en çok “tavsiyelerde bulunma, nasihat etme ve hatırlatma”yı kullandıkları görülmektedir. Sorumluluk kazandırmayla ilgili “örnek olma” en az tekrarlanan cevap olmuştur. Oysa çocuklar, öğretmenleri gibi hayatlarındaki önemli insanların ahlaki değerlerini kabul ederler ve davranışlarını onlarınkilere benzetmeye çalışırlar. Bu nedenle sorumlu yetişkinler olarak öğretmenlerin değerleri, tutum ve davranışlarıyla öğrencilere sorumlu davranmaları için bilinçli olarak model oluşturmaları önemlidir (Queen, Blackwelder ve Malen, 2003).

Öğretmenler verilen sorumlulukların yerine getirilip getirilmediğini takip için gözlem yaptıklarını ifade etmiştir. Öğrencinin akademik başarı durumuna göre çıkarım yapan öğretmenler de mevcuttur. Sorumluluğunu yerine getirmeyen öğrencilerin bu durumuyla başa çıkmak için ceza verme, idareye, rehber öğretmene ya da aileye bildirme en sık kullanılan yöntemlerdir. Öğretmenlerin neredeyse tamamı, sorumluluğunu yerine getiren öğrenciler için ödüllendirme yolunu tercih etmekte ve onlara çeşitli ödüller vermektedir.

Benzer şekilde alan yazın incelendiğinde de sorumlulukların aksatılmasını önlemede öğretmenlerin çoğunlukla kullandıkları yöntemler beklentileri iletme temelli ve ödül-ceza temelli iken, en az kullanılan yöntemler ise eğitsel temelli ve örnek olma temelli olmuştur. Öğretmenler sorumlulukların aksatılmasını önlemede sorumluluk verme ve kendi yaşamından, ilginç yazılardan, hikâyelerden örnekler vererek motive etme gibi yöntemlerden çok öğrencilerle ve velilerle yüz yüze görüşme, sözlü uyarıda bulunma, olumlu örnekleri göstererek takdir edip, ödüllendirme ve aynı ödevi artan sayıda tekrar yapma cezası verme gibi yöntemleri kullanmayı tercih etmektedirler. Bunun nedeni bu yöntemlerin kısa sürede etkisini göstermesi veya kullanım kolaylığı olabilir. Sorumluluk kazandırmanın temelinde çocuğun kendini kontrol edebilme becerisini geliştirmesine ve çevresine uyum sağlamasına yönelik olan disiplin anlayışı yatmaktadır. İyi bir eğitim verilerek ve disiplin yöntemleri uygun şekillerde kullanılarak çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimleri desteklenebilir (Öncü-Çelebi, 2002).

Bu çalışmanın bulgularına göre, sorumluluk kazandırmada öğretmenleri en çok engelleyen faktörlerin; “aile özellikleri, velinin sosyo-kültürel özellikleri, sorumsuzluğu, eğitimsizliği, aile-çocuk ilişkileri, aile itirazları; ailenin, çocuğun durumunu kabullenemeyişi, görmezden gelmesi, ailenin yanlış uygulamaları, öğrenci sorumluluğunu ailenin üstlenmesi, öğrencilerin aileden getirdikleri” olduğu tespit edilmiştir. Cüceloğlu (2002) sorumluluğun gelişmesi için insanın sorumluluk alabileceği bir ortamda yetişmesi gerektiğini, kişinin yetiştiği ortamda, kendisi için

seçim yapma ve yaptığı seçimin sonuçlarından sorumlu olma fırsatı verilmemişse, sorumluluk duygusunun gelişemeyeceğini, bu nedenle çocuklarına kendi düşüncelerini söyleme ve uygulama olanağı vermeyen ailelerde, çocukların olgunlaşmadığını bildirmiştir.

Çocuklara, davranışlarının doğal sonuçlarını güvenli bir biçimde yaşama şansı veren ebeveyn ve öğretmenler, uyumlu ve sorumlu bir şekilde çocuklara rehberlik etmiş olurlar. Buna karşılık katı bir yönetim, çocukları geçimsiz ve kavgacı olma yönünde kışkırtır. Daha da önemlisi istenmeyen davranışın çocuklar tarafından içselleştirilmesine neden olur. Öğrenciler söz dinlemeyip kontrolden çıktıklarında sorumluluk ve oto-kontrolün işlemediği öngörülmektedir (Queen, Blackwelder ve Malen, 2003).

Öğretmenler öğrencilere sorumluluk kazandırmayla ilgili ailelere eğitim verme ve öğrencileri bol bol görevlendirmenin gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Bazı öğretmenlerse çocukları istedikleri bir takım şeylerden mahrum bırakmanın, onlara sorumluluk kazandıracığı görüşündedir.

Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak şunlar önerilebilir: Ödevini başarılı bir şekilde tamamlaması için gerekli becerileri öğrenciye kazandırmak üzere programlar geliştirilebilir. Öğrencilere, grupta işbirliği içerisinde nasıl çalışacakları öğretilebilir. Sosyal olarak kabul gören davranışların içselleştirilmesi konusunda öğrenciler yüreklendirilerek sorumluluk arttırılabilir.

Öğretmenler aracılığıyla velilerin, okulda verilen eğitime destekleri artacak şekilde bilinçlendirilmeleri sağlanabilir. Öğretmen ve öğretmen adaylarının lisans düzeyinden başlanarak öğrencilere sorumluluk kazandırmak noktasında bilinçlendirilmeleri sorumluluğu geliştirmede önemli yararlar sağlayabilir. Eğitim öğretim sürecinde sorumluluğun öğretiminde öğretmenlere eğitsel temelli yaklaşımların benimsetilmesi sorumluluk bilincinin oluşmasına ve desteklenmesine katkı sağlayabilir.

Sosyal beceri eğitimi, öğrenciye etkili kararlar vermede yardımcı olmayı amaçlayan programlarla yakından ilişkilidir. Karmaşık sosyal durumlarla baş edebilmesi için öğrenciye yeni insanlarla tanışma, yardım isteme, başkalarını destekleme, çatışma çözme ve olumsuz akran baskısına karşı koyma gibi konularda yardımcı olmak üzere çeşitli programlar geliştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Aydın, M. Z. (2010). Okulda değerler eğitimi. *Eğitime Bakış*, 6(18), 16-19.
- Civelek, B. (2006). Çocuklara sorumluluk bilinci kazandırmak. *Çocuk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi*, 58, 20-22.
- Cüceloğlu, D. (2002). *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Doğan, M. (2001). *Büyük Türkçe Sözlüğü*, 1. Baskı, Vadi Yayınları.
- Önal, Ş. (2005). *Bir Sorumluluk Eğitim Programının Lise Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Sorumluluk Düzeylerine Etkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Bursa.

İlkokul Öğretmenleri Çocuklarda Sorumluluk Bilincini Geliştirmek İçin Ne Yapıyor? Ne Yapamıyor?

- Öncü-Çelebi, E. (2002). Erken çocukluk döneminde sorumluluk eğitimi. Çoluk Çocuk Dergisi, 21, 14-17.
- Queen, J.A.; Blackwelder, B.B.; Malen, L.P. (2003). Responsible Classroom Management for Teachers and Students U.S.A. Merrill.
- Sezer, T. (2008). İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Öğretimine İlişkin Öğretmen Görüşleri (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Unutkan, Ö. P. (2005). Okul Öncesi Dönemde Sorumluluk Eğitimi. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Yavuzer, H. (1998). Çocuk Eğitimi El Kitabı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yontar, A.(2007). Sorumluluk Eğitiminde Ceza Uygulamalarına İlişkin İlköğretim 5. Sınıf Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (Yüksek Lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yontar, A. Yurtal, F. (2009). Sorumluluk kazandırmada öğretmenler tarafından kullanılan yaptırımların incelenmesi. Eğitim ve Bilim, 34(153), 144-156.